

ЕДИН ИЗКЛЮЧИТЕЛЕН ЗАКОН. ЗАКОНЪТ ЗА ИЗТРЕБЛЕНИЕ НА РАЗБОЙНИЧЕСТВОТО ОТ 1887 Г.

Ивелина Косева

Бургаски свободен университет

Резюме: По-малко от десетилетие след приемането на Търновската конституция, изпаднало в невъзможност да се справи с ширещата се в Княжеството престъпност, правителството на Стефан Стамболов прокарва в Петото обикновено народно събрание Закона за изтребление на разбойничеството. Този закон влиза в сила на 24 декември 1887 г. и отменя приетите на 29 септември 1883 г. „Временни мерки за прекращение на разбойничеството“. По силата на чл. 1 от Закона са били създадени „особни потери“, чиято задача е била не залавянето, а директно „истреблението“ на разбойници. Някои автори определят този закон като „чудовищен“ поради това, че бил противоконституционен, противообществен и анархически, а според други – предвидената в него особена подсъдност за „разбойници“ и „политически престъпници“, му придавала „...зловещ политически облик...“.

Ключови думи: извънредни закони, разбойничество, политически престъпници, военно – полеви съдилища.

ONE EXCEPTIONAL LAW. THE ROBBERY SUPPRESSION ACT OF 1887

Ivelina Koseva

PhD Student, Burgas Free University

Abstract: Less than a decade after the adoption of the Tarnovo Constitution, unable to cope with the rampant crime in the Principality, the government of Stefan Stambolov passed the Law on the Extermination of Robbery in the Fifth Ordinary National Assembly. This law entered into force on December 24, 1887 and repealed the „Temporary Measures for the Cessation of Robbery“ adopted on September 29, 1883. By virtue of Art 1 of the Act, „special losses“ were created, the task of which was not the capture, but the direct „extermination“ of robbers. Some authors define this law as „monstrous“ because it was unconstitutional, anti – social and anarchic, and according to others, the special jurisdiction for „robbers“ and „political criminals“ provided for in it gave it „sinister political appearance...“.

Keywords: extraordinary laws, robbery, political criminals, military courts.

Основна роля за развитието на българското наказателно право има Търновската конституция. Тя не само представлява юридическата основа на бъдещото управление на държавата, но и на цялото бъдещо нейно законодателство. В нея са намерили юридически израз и основните наказателноправни принципи: законност, равенство на гражданите пред закона, законоустановеност на престъплението и наказанието.¹

¹ Токушев, Д. История на новобългарската държава и право (1878 – 1944). С.: Сиби, 2008, с. 81

Именно тези принципи са послужили като фундамент за изграждането на последващото наказателно законодателство, намерило своя израз в приетия през 1896 г. първи Наказателен закон². До приемането му, на територията на Княжество България са се прилагали Устава за наказанията налагани от мировите съдилища и Турския наказателен закон, като отделни наказателни разпоредби са се съдържали и в други закони като Закона за печата, Военно-наказателния закон и др. Това положение се е запазило и след приемането на Наказателния закон от 1986 г.

Развитието на българското наказателно право, показва, че освен общите наказателни разпоредби, които са били прилагани в България, са съществували и т. нар. „странични“ или „изключителни“ наказателни закони, чието действие е изключвало прилагането на общите правила. Според някои автори, тези изключителни наказателни закони, могат да бъдат разделени в две категории: една част от тях представляват юридически израз на народното недоволство, а друга – е извикана на живот от разрухата в обществото и невъзможността държавата да се справи чрез съществуващите наказателноправни средства с изключително големия брой престъпления, засягащи живота и имуществото на гражданите³.

С известни резерви, към втората категория може да бъде причислен Законът за изстребление на разбойничеството приет през 1887 г.⁴ Основаната цел на този закон, привидно била да бъде използван като инструмент за ликвидиране на ширещата се в България престъпност, но според някои автори, той преследвал и други цели, които далеч надхвърляли смисъла изразен в неговото заглавие.⁵

По силата на чл. 1 от Закона за изстребление на разбойничеството, били създадени „особни потери“, чиято задача била не просто залавянето, а направо „изстребление“ на разбойници. Терминът „потера“ бил заимстван от „Временните мерки за прекращение на разбойничеството“⁶, когато след дълго разискване, се стигнало до съгласие, че именно това е най-подходящото наименование за въоръжените групи, които ще преследват разбойници. За да бъде приет някой за „потерджия“, освен че трябвало да отговаря на условията, които се изисквали за полицейската стража, той трябвало и да е запознат добре с местността дето върлуват разбойници и да е препоръчан от общинското управление като честен и неустрашим човек. Всеки „потерджия“ се зачислявал и уволнявал от окръжния управител по „представление“ на околийския началник. На „потерджиите“ се дължало месечно възнаграждение, а оръжията и униформните облекла, им се предоставяли от държавата. Всяка потеря била на пряко подчинение на околийския началник или на определените от него стражари, като в случай на нужда, общинските власти били длъжни незабавно да им дадат помощ, която се изразявала в задължението им да предоставят на потерите, не по-малко от десет души на всеки 100 къщи. На тези лица, по разпореждане на Министъра на вътрешните дела,

² Утвърден с указ от 2.02.1896 г., под № 43, обн., ДВ, бр. 40 от 21.02.1896 г., отм., бр. 13 от 13.02.1951 г., в сила от 13.03.1951 г.

³ Стойнов, Ал. Наказателно право. Обща част. С.: Сиела, 2011, с. 57

⁴ Законът за изстребление на разбойничеството е приет от Петото обикновено народно събрание и влиза в сила на 24 декември 1887 г., като отменя приетите на 29 септември 1883 г. „Временни мерки за прекращение на разбойничеството“.

⁵ История на България, т. 7, С.: Издателство на БАН, 1991, с. 261

⁶ Временни мерки за прекращение на разбойничеството от 29 септември 1883 г. Макари и наименованието на този нормативен акт да не го определя изрично като закон, в действителност, той представлява извънреден закон, чиято цел е била прекратяване на разбойнически действия на територията на Княжеството.

също били предоставяни оръжия и боеприпаси от правителствените складове. При преследване на разбойническите шайки, в случай на нужда, потерите имали право да преминават на територията на друга околия. Не могли обаче да взимат, нищо безплатно от населението. За да удостовери личността и длъжността си, всеки „потерджия“ трябвало да бъде снабден с удостоверение, издадено от съответния околийски началник, на когото е подчинен. Законът предвиждал парично обезщетение за всеки член на потера, който при изпълнение на служебните си задължения осакатее или умре, като във втория случай, инвалидната пенсия се изплащала на семейството му. Освен предвиденото в закона месечно възнаграждение на т. нар. „потерджии“, този закон предвиждал и парична награда в размер от 50 до 500 лева (според „важността“ на разбойника), за всеки потерджия, който убие или улови жив разбойник. Предвидена била и наказателна отговорност⁷ за всеки чиновник от полицията, а така също и за потерите, за които се докаже, че с немарливостта си или поради невземане своевременно на нужните мерки, са дали възможност на разбойник, да се укрие или да избяга.

С чл. 12 от Закона за изстребление на разбойничеството, било предоставено извънредно правомощие на Министерски съвет да разпорежда екзекуции на жителите на цели села, махали или всички членове на едно домакинство, които укриват разбойници или отказват своевременното даване на горепосочената помощ. Негово било и правомощието да определи в какво ще се състои и колко дена ще трае екзекуцията. Този член, на практика се тълкувал извънредно широко и бил използван като средство срещу всякакъв род политическо или административно неподчинение в селата, както и като средство за принуда при събиране на държавни данъци и частни вземания⁸.

С цел ограничаване на разбойническите действия, законът предоставял правомощие на Министъра на вътрешните дела, временно да забранява пребиваването на овчари, бичкаджии и други хора в гористи местности, в които върлували разбойници, а така също и да преселва в селата ония колибари, които били заподозрени в укриване на разбойници, както и съмнителните роднини на последните. Можел също така да забрани на заподозрените в разбойничество преселници, да се заселват в пограничните околии, както и да преселва такива лица във вътрешността на държавата, когато за тях се считало, че пребиваването им в пограничните райони е вредно за обществената безопасност.

С този закон, била въведена особена подсъдност за разбойниците, укривателите и съучастниците им, както и за всички лица, които с оръжие в ръка са направили опит да произведат или са произвели бунт срещу държавата. Тези категории лица подлежали на съдене от военно-полеви съдилища.

Кои са разбойниците? Законът за изстребление на разбойничеството не съдържа дефиниция за разбойник, но по силата на чл. 57 от Турския наказателен закон (който се е прилагал в този период), за разбойници са били обявени лицата, които са ходели въоръжени по горите и кърищата и са хващали и обирали пътниците. До влизането в сила на Наказателния закон от 1896 г. законодателят е третирали като разбойници и т. нар. „политическите престъпници“⁹ и това е видно от разискванията в Народното събрание, проведени по повод приемането на предшестващите Закона за изстребление

⁷ Предвиденото наказание било затвор от 6 месеца до три години.

⁸ История на България, т. 7, С.: Издателство на БАН, 1991, с. 261

⁹ Ников, Н. „Ръководство по особната част на Наказателния закон, С.: Народна печатница „Витоша“, 1922, с. 18

на разбойничеството – „Временни мерки за прекращение на разбойничеството“¹⁰ Впоследствие, с приемането на Закона за изтребление на разбойничеството, законодателят е приравнил политическите престъпници с разбойници и в процесуално отношение, като по силата на чл. 13 и едните и другите са се съдили от военно-полеви съдилища¹¹. Според Ников, това законодателно решение било противоконституционно поради това, че в нарушение на чл. 72 от Търновската конституция, с него било създадено едно ново изключение за разбойниците и политическите престъпници, с което същите били предадени на противоконституционно образувани извънредни полеви военни съдилища, които по силата на чл. 72 от Конституцията, са били предназначени за съдене само на военни лица, при това за извършени от тях по време на действителна военна служба, деяния¹². Единствената конституционнообразна възможност за съдене на граждански лица, от военни съдилища, в този период, била допустима при обявено военно положение по силата на чл. 76 от Конституцията¹³. Този въпрос, с основание е бил поставен при обсъждането на законопроекта в Народното събрание, като е било направено предложение в случаите в които не е обявено военно положение, тези лица да се съдят и наказват от обикновените съдилища. Предложението било отхвърлено, с няколко аргумента: първо, че тези които разбойничестват и нарушават тишината и реда в държавата, не трябва да се ползват с правата на другите граждани; второ „общата процедура“ била твърде бавна и отнемала 4-5 години, което водело до загубване на ефекта и трето – за тези, които нарушават тишината в държавата и разбойничестват, трябвало да се направи едно изключение, защото „...нема нужда да се обявява военно положение, зарад стотина души...“. Истинските цели на закона, проличали от изказването на Стамболов по повод горното предложение: „...Щом нема военно положение, учредяват се особени военни съдилища зарад известни престъпления от известни хора, които не са нито обикновени разбойници, нито граждански престъпници. С тоя член само известна категория лица се подлагат на полеви съдилища и той е турен за това, защото инак не се изтребява нито едното, нито другото...“¹⁴. С право Ников пише, че от това изказване на Стамболов е излязла

¹⁰ Законът за изтребление на разбойничеството изглежда като естествено продължение на Временните мерки за прекращение на разбойничеството. От разискванията на народните представители по повод приемането им, се установява, че в кръга на разбойническите действия, законодателят е искал да включи и т. нар. „политически престъпления“, ако не и да го използва главно срещу тях. В изказването на Министъра на земеделието Тодор Икономов ясно личи каква е непосредствената цел на закона – „...Разбойничеството в източната част на Княжеството...“, казва той „...има характер на въстание, и за това трябва там да се вземат извънредни мерки...“. Икономов не случайно използва думата „въстание“ за да квалифицира разбойническите действия. Целта на закона не е да се прилага „...срещу един или двама хайдути, които се появяват за да оберат или убият човек, а за разбойническите шайки съставени от 15-20 души, чиито действия имат политически въстанически характер...“. Вж. Стенографски дневник на Трето ОНС, 17 септември 1883 г.

¹¹ Ников, Н. „Ръководство по особната част на Наказателния закон, С.: Народна печатница „Витоша“, 1922, с. 18

¹² Пак там, с. 22

¹³ Чл. 76 от Търновската конституция „Ако би се появили некои събития, които би могли да нарушът обществената безопасност, то Князът може да спре въ цело княжество или въ отделни места действието на 73 и 74 членове“. Този текст, предоставял правомощие на монарха да обявява военно положение на част или на цялата територия на Княжеството.

¹⁴ Стенографски дневник от Стенографски дневник, 30 ноември 1887 г.

наяве същинската цел на Закона за изстребление на разбойничеството, а именно: да изстреби политическите противници на режима. По повод приемането на Закона за углавното производство през 1897 г., и породилите се вследствие на това съмнения дали разпоредбите на чл. 13 от Закона за изстребление на разбойничеството остават в сила, Ал. Каблешков пише, че с този закон цялата територия на Княжеството е била обявена във военно положение по един „прикрит“ начин относно изброените в него престъпления, като това военно положение не е било премахнато в България с никакъв законодателен акт. Въведената с този закон „особена подсъдност“ е била отменена едва през 1901 г. (ДВ, бр. 143 от 5 юли 1901 г.), като е било предвидено изключение, че разбойниците, укривателите и съучастниците им се съдят от полеви военни съдилища, ако за това има мотивирано постановление на Министерски съвет, утвърдено с височайши указ, който указ се внася, съгласно чл. 76 от Търновската конституция, в първата сесия на Народното събрание.¹⁵ В останалите случаи, престъпленията по чл. 13 от Закона за изстребление на разбойничеството преминали в подсъдността на общите съдилища. Този закон, като „специален“, останал да действа и след приемането на Наказателния закон от 1896 г.¹⁶

Но противоконституционният характер на Закона за изстребление на разбойничеството, не се изчерпвал само с въведената с него „особена подсъдност“ за разбойници и политически престъпници, а се проявявал и в предвидените в чл. 12 изключителни правомощия на Министерски съвет да постановява екзекуции на цели села, махали или домакинства. В нарушение на установения в чл. 73 от Търновската конституция принцип, че никой не може да бъде наказан без влязла в сила присъда, постановена от надлежния съд, с въпросният чл. 12 била установена неограничена репресия¹⁷, изразяваща се в предоставеното на изпълнителната власт, правомощие да налага „екзекуции“ на цели села, махали и колиби, които укривали разбойници, без при това в страната да е било обявено „военно положение“. Законът буквално имал предвид физическо ликвидиране на всички жители на села или махали и доказателство за това е изказването на Ст. Стамболов, който при обсъждането на законопроекта заявил, че ако се докаже, че „...цяло село е поддържало и крило разбойници..., ...тогава цялото село се подлага на екзекуция...“. Не без основание, представителите на опозицията възразили, че според един от основните принципи, всеки отговаря за своите дела и не съществува основание заради няколко души да се наказва цяло село, както и че по този начин било създадено нов вид наказание, каквото не съществувало в законите.¹⁸

В очевидно противоречие с принципа установен в чл. 73 от Търновската конституция, било и предоставеното от Закона правомощие на потерджиите да убиват разбойници, без съд и присъда. На практика, по този начин били „узаконени“ убийствата на заподозрени.

¹⁵ Ал. Каблешков, За отмената на законите, „Юридическо списание“, кн. IV, 1898 г. Вж. Ников, Н. „Ръководство по особната част на Наказателния закон, С.: Народна печатница „Витоша“, 1922, с. 24

¹⁶ Ненов, Ив. Наказателно право на Република България, Обща част, Кн. 1, С., 1992, с. 41

¹⁷ Пак там, с. 40

¹⁸ Стенографски дневник на V Обикновено народно Събрание, XXVI заседание, Понеделник, 30 ноември 1887 г.

Някои автори описват този закон като „чудовищен“, поради това, че бил противоконституционен, противообществен и анархически¹⁹, а според други – неговия чл. 13 му придавал „зловещ политически облик“. Целта му била фактическо запазване на военното положение по отношение на политическите противници на режима, което действително продължило през целия период на Стамболовото управление. Въз основа на чл. 13 от Закона за изстребление на разбойничеството някои хора са били осъдени на смърт, а десетки други се държали цели месеци и години в затвор обвинени в действия, за които никой не би ги съдил и осъдил.^{20 21}

Литература:

1. Ненов, Ив. Наказателно право на Република България, Обща част, Кн. 1, С., 1992,
2. Ников, Н. „Ръководство по особната част на Наказателния закон, С.: Народна печатница „Витоша“, 1922
3. Стойнов, Ал. Наказателно право. Обща част, С.: Сиела Норма, 2011.
4. Токушев, Д. История на новобългарската държава и право (1878 – 1944). С.: Сиби, 2008.
5. Долапчиев, Н. Наказателно право, Обща част, С.: Издателство на БАН, 1994, с. 157
6. История на България, т. 7, С.: Издателство на БАН, 1991.
7. „Делото по заговора за убийството на Негово Царско Височество Княза и Министър-председателя Стамболов и убийството на Министър Белчев., С.: Типо – Литография Б. Зилбер, 1892.

¹⁹ Ников, Н. „Ръководство по особната част на Наказателния закон, С.: Народна печатница „Витоша“, 1922, с. 18

²⁰ История на България, т. 7, С.: Издателство на БАН, 1991, с. 260

²¹ На основание чл. 13 от Закона за изстребление на разбойничеството, за съдене от военно – полеви съд, са били предадени Светослав Миларов, Константин Попов, Георги Василев, Тома Георгиев, Александър Карагюлев, Петко Каравелов, Трайко Китанчев и мн. др. Вж. „Делото по заговора за убийството на Негово Царско Височество Княза и Министър – председателя Стамболов и убийството на Министър Белчев., С.: Типо – Литография Б. Зилбер, 1892, с. 913